

ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ СУЧАСНОСТІ

THE FOURTH GENERATION OF HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN MODERNITY

Маложон О.І., к.іст.н., доцент,
доцент кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін
Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Аналіз та осмислення поняття «четверте покоління прав людини» має важливе практичне значення для подальшого вдосконалення законодавства України у сфері прав людини, а також правозастосовної практики в цій сфері. Крім того, саме термінологічний апарат у дослідженні будь-якого інституту науки має одне із ключових значень, що впливає на розкриття сутності, змісту та специфіки інституту, поняття якого розкривається. Вибрана для написання наукової статті тема не є винятком. Без розкриття поняття «права людини четвертого покоління» надалі неможливо буде здійснювати комплексне дослідження всіх елементів, що походять від нього. Тому дослідження проблематики поняття «четверте покоління прав людини» та його ознак є важливим для подальшого розвитку науки адміністративного права, конституційного права та міжнародного права.

Права людини, як зазначає Ю. Шемшученко, – історично мінлива категорія, яка еволюціонує разом із суспільством та державою. Багатогранність людини породжує невичерпність її прав. Разом із людиною, її рівнем розвитку та значенням у соціумі постійно змінюються її права, пріоритети. Традиційно для класифікації прав людини використовують теорію поділу прав людини, яку розробив французький правознавець Карел Васак. Основою цієї концепції є генераційний підхід, а саме поділ прав на три покоління. Відповідно до теорії походження прав людини їх поділяють на три групи, так звані покоління. Перше покоління становлять громадянські та політичні права, друге – соціально-економічні та культурні права, третє – колективні права, або права «солідарності». Хоча загальноприйнята концепція трьох поколінь прав людини авторства Карела Васака і досі вважається фундаментальною базою для науковців та правозахисників, є ґрунтовні підстави виділяти якісно новий пласт людських прав. Торкаючись дилеми незмінності ключових моральних та (здебільшого) правових постулатів, можна стверджувати, що права всіх трьох поколінь у будь-якому разі залишаються ключовим об'єктом правової охорони.

Ключові слова: четверте покоління, права людини, евтаназія, клонування, трансплантація.

Analysis and understanding of the concept of “fourth generation of human rights” is important in practice for further improvement of Ukrainian legislation in the field of human rights, as well as for improving law enforcement practice in this area. Moreover, it is the terminological apparatus in the study of any institute of science that has one of the key values, which further influences the disclosure of the essence, content and specifics of the institute, the concept of which is disclosed. In this case, the topic chosen for writing a scientific article is no exception. Without the disclosure of the concept of “human rights of the fourth generation” in the future it will be impossible to conduct a comprehensive study of all elements derived from it. As a result of this study, the concept of the “fourth generation of human rights” and its features is important for the further development of the science of administrative law, constitutional law and international law.

Human rights, as noted by Yu. Shemshuchenko, is a historically changing category that evolves together with society and the state. The versatility of man creates the inexhaustibility of his rights. Along with a person, his level of development and importance in society, his rights and priorities are constantly changing. The theory of the division of human rights, developed by the French jurist Karel Vasak, has traditionally been used to classify human rights. The basis of this concept is the generational approach, namely the division of rights into three generations [6]. According to the theory of the origin of human rights, they are divided into three groups, or so-called generations.

Thus, the first generation consists of civil and political rights, the second generation – socio-economic and cultural rights, the third – collective rights, or the rights of “solidarity”. Although the generally accepted concept of three generations of human rights by Karel Vasak is still considered a fundamental basis for scholars and human rights activists, there are good reasons to highlight a qualitatively new layer of human rights. Regarding the dilemma of invariability of key moral and (mostly) legal postulates, it can be argued that the rights of all three generations in any case remain a key object of legal protection.

Key words: fourth generation, human rights, euthanasia, cloning, transplantation.

Вступ. Теорія поділу прав людини належить французькому юристу Карелу Васаку. В основі цієї концепції лежить генераційний підхід, тобто поділ прав людини на три покоління відповідно до їх історичного формування та розвитку.

Перше покоління прав людини – громадянські і політичні права. Вважається, що права першого покоління – це основа інституту прав людини, оскільки до них зараховують право на життя, право на свободу та особисту недоторканість, право на гідність особи тощо.

Друге покоління прав людини – соціальні, економічні і культурні права (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення, медичну допомогу, захист материнства і дитинства та ін.) – сформувалося в процесі боротьби народів за покращення свого економічного становища та підвищення культурного статусу.

Третє покоління прав людини можна назвати солідарними (колективними) правами, тобто правами всього людства – правами людини, правами народів, правами нації, правами спільноти та асоціації: право на мир, безпеку, право на самовизначення народів тощо.

Водночас проблематика еволюції четвертого покоління прав людини набуває вагомого значення з огляду на сучасні потреби розвитку людства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Четверте покоління людських прав – це незалежність й альтернативність особи у виборі правомірної поведінки, яка базується на автономії людини, в межах єдиного правового поля, норм моралі та релігії.

До переліку новітніх людських прав належать евтаназія, зміна статі, трансплантація органів, клонування, одностатеві шлюби, штучне запліднення, вільна від дитини сім'я, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами, використання віртуальної реальності, доступ до Інтернету. Каталог людських прав четвертого покоління становлять дві підгрупи: соматичні права та інформаційні права. Як бачимо, новітні людські права стосуються найрізноманітніших сфер суспільних відносин. Тому проблема регламентації таких прав гостро стоїть у багатьох державах сучасного світу, зокрема в Україні.

Проблема правового закріплення означених можливостей особи ускладнюється і тим, що вперше за період

існування людства можна констатувати фактичне заперечення ними норм релігії і моралі. Юристи, філософи, медики, богослови ведуть гучні дискусії стосовно четвертого покоління людських прав. Наука не може передбачити, як реалізація цих можливостей особи позначиться на майбутньому поколінні людей. Постає логічне питання: чи не є це негласним медичним експериментом над людською істотою в межах світового процесу глобалізації? Безперечно, це неприпустимо і потребує окремого наукового дослідження у сфері права, адже ігнорування цієї проблеми може мати катастрофічні наслідки для існування людства.

На зародження нового покоління людських прав звертає увагу і церква. Духовні наставники зауважують, що останніми роками спостерігаються такі тенденції у сфері прав людини, які віруючі оцінюють, щонайменше, як подвійні. З одного боку, людські права служать благу і сприяють боротьбі зі зловживаннями, приниженнями особи. З іншого боку, за концепцією людських прав приховують образ релігійних і національних цінностей. До комплексу прав та свобод людини поступово інтегруються ідеї, які суперечать не лише християнським, а й традиційним моральним уявленням про людину. Останнє викликає особливе занепокоєння.

Релігія і право – дві нормативні системи зі спорідненими характеристиками, які регулюють різні сторони життя суспільства та протягом тисячоліть взаємодіють у найрізноманітніших формах, а норми моралі – це суспільно встановлені, соціально допустимі або бажані правила поведінки особи в суспільстві. Крім того, гармонійне застосування норм релігії, моралі та права є гарантією встановлення позитивної поведінки особи, оскільки права людини, враховуючи традиційні цінності суспільства, релігійні й моральні переконання, мають бути універсальною нормою для кожного члена людського співтовариства.

Розвивати нове покоління людських прав необхідно в напрямі визнання високого статусу особи, що наділена найвищою цінністю – свободою. Свобода людини є складною категорією, яку норма права лише констатує. Це пояснюється тим, що свобода як уявлення виникла раніше за правову норму, вона є основною категорією моральної і релігійної норм, які є первинними (за своїм виникненням) щодо норм права. При цьому право – це тільки констатація і закріплення можливостей особи, а релігійні та моральні переконання – це внутрішня сторона поведінки особи, що виявляється в мотиві, меті дії суб'єкта.

Саме тому вчені визначили такі засади формування четвертого покоління людських прав:

- визнання високого статусу особи;
- прагнення єдності норм права, моралі, релігії у визначенні поведінки як правової;
- визнання права на індивідуальність особи, що включає повагу до особливих потреб людини, які дають їй змогу бути несхожою на інших;
- встановлення суверенності людини щодо держави.

Це дає змогу особі реалізовувати свої ідеї, погляди, потреби незалежно від інших суб'єктів, але в межах існування єдиного правового поля.

Автономність людини – це суверенна, особиста сфера людини, яка уможлиблює незалежне волевиявлення, самовизначення, що ґрунтується на альтернативному виборі норм моралі, релігії, права, і має бути гарантовано захищена від втручання інших суб'єктів, зокрема держави [19].

На думку А. Дутко та М. Заболотної, з розвитком правовідносин у сфері репродуктивної діяльності людини, зокрема появою нових методів подолання безпліддя, виникла перспектива формування четвертого покоління прав людини, пов'язаного зі збереженням репродуктивного здоров'я нації. Правовідносини, що складаються у сфері охорони репродуктивного здоров'я фізичної особи, зумовлені винятковою соціальною значущістю і необхідністю

створення системи спеціальних правових засобів, за допомогою яких реалізуються, охороняються і захищаються репродуктивні права [4, с. 82].

Відповідно до Декларації стосовно трансплантації людських органів, прийнятої у 1987 р. Всесвітньою медичною асоціацією, проведення будь-якої операції з трансплантації вимагає отримання «інформованої, добровільної та усвідомленої згоди донора і реципієнта, а у випадках, коли це неможливо, то членів їхніх сімей або законних представників» [2]. Резолюція з питань поведінки лікарів у разі здійснення трансплантації людських органів, прийнята Всесвітньою медичною асоціацією у 1994 р., стала відповіддю на поширення випадків участі лікарів в операціях із пересадки органів і тканин, отриманих від осіб, засуджених до смертної кари, осіб із фізичними або психічними вадами, викрадених дітей та інших осіб, які не можуть відмовитися від такої операції, або взагалі без їхньої згоди [10, с. 103].

Частково регламентує процес донації ст. 48 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [9] від 19 листопада 1992 року, в якій ідеться про те, що застосування штучного запліднення та імплантації ембріона здійснюється згідно з умовами та порядком, встановленими центральними органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, за медичними показаннями повнолітньої жінки, з якою проводиться така дія, за умов наявності письмової згоди подружжя, забезпечення анонімності донора та збереження лікарської таємниці. Розкриття анонімності донора може бути здійснено в порядку, передбаченому законодавством. Проте норми, що регулюють підстави та умови розкриття анонімності донора, відсутні, внаслідок цього право дитини на отримання інформації про своїх генетичних батьків залишається нормативно невизначеним і нині.

Отже, на цьому етапі були закладені основи для подальшого закріплення і розвитку системи реалізації та захисту прав четвертого покоління прав людини у сфері охорони здоров'я в Україні.

Етап конституційного визнання та подальшого закріплення прав четвертого покоління прав людини у сфері охорони здоров'я в Україні тривав з 28 червня 1996 року до 22 лютого 2014 року.

Конституція України від 28 червня 1996 року є важливою віхою на шляху становлення та розвитку і нормативного закріплення на найвищому рівні прав четвертого покоління прав людини у сфері охорони здоров'я в Україні.

Відповідно до ст. 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [6]. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; наявна мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності.

Велике значення на цьому етапі мала еволюція права на трансплантацію: зокрема, було прийнято Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» [13] 16 липня 1999 року. Згідно зі ст. 1 цього Закону, трансплантація – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи тварини. Трансплантація як метод лікування застосовується виключно за наявності медичних показань та згоди об'єктивно інформованого дієздатного реципієнта, якщо усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я реципієнта іншими методами лікування неможливе. Наявність у реципієнта медичних показань для застосування

трансплантації встановлює консилиум лікарів відповідного закладу охорони здоров'я чи наукової установи.

Важливим в еволюції права на аборт було прийняття Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Згідно з п. 6 ст. 281 ЦК України, штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує дванадцяти тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки. У випадках, встановлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути проведено при вагітності від дванадцяти до двадцяти двох тижнів. Перелік обставин, що дозволяють переривання вагітності після дванадцяти тижнів вагітності, встановлюється законодавством.

Згодом було прийнято і Постанову Кабінету Міністрів України «Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України» від 15 лютого 2006 року № 144, згідно з якою штучне переривання вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів, здійснюється в акредитованих закладах охорони здоров'я на підставах, зазначених у додатку, за висновком комісії, утвореної, відповідно, Міністерством охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, управлінням охорони здоров'я обласної та Севастопольської міської державних адміністрацій і Головним управлінням охорони здоров'я Київської міської державної адміністрації. Висновок готується згідно із заявою вагітної жінки та відповідними документами.

У лютому 1997 року світ облетіла новина, що єдинбургські вчені створили вівцю за кличкою Доллі за допомогою техніки переносу соматичних клітин, тобто за допомогою клонування. Поява Доллі наптовхнула на думку про можливість клонування людини [17].

Противники цієї ідеї вказують, що дозвіл на клонування суперечить дотриманню етичних норм у науці, порушує право на людську гідність і навіть ставить питання про соціальну належність клонованої людини, соромить сімейні відносини, ображає індивідуальність кожної людини. У цьому аспекті новітні експерименти і технології, які мають захищати благополуччя людини, порушують її невідчужувані права.

Ми погоджуємося з думкою Б.В. Конюхова, який наголошує на тому, що клонування, по-перше, не можна назвати повністю правом на відтворення. Це право на контроль над природою в особі іншої людини з раніше заданими генетичними характеристиками. По-друге, клонування підриває автономію й індивідуальність клонованої людини. По-третє, клонування неминуче підриватиме традиційні норми шлюбу, материнства, батьківства [17; 7].

Не залишилася осторонь міжнародна спільнота, що Додатковим протоколом до Конвенції про захист прав людини 1998 року (ратифіковано Україною у 2001 році) у ст. 1 заборонила «будь-яке втручання з метою створення людської істоти, генетично ідентичної іншій людській істоті, живій чи мертвій» [3], та законодавці різних країн світу. Так, у Данії дослідження у сфері клонування людини заборонені Актом «Про систему наукових комітетів з етики і управління біомедичними дослідницькими проектами» 1992 року, у Росії – Федеральним Законом «Про тимчасову заборону на клонування людини» 2002 року, у США – «Human Cloning Prohibition Act of 2003». А от деякі країни (Австралія, Бельгія, Італія, Колумбія та інші) забороняють лише репродуктивне клонування і визнають терапевтичне. У цих країнах процес клонування суворо регламентовано.

Наступне право, що має багатоманітну природу і виходить далеко за юридичні межі, – право на евтаназію («легку смерть»), яке передбачає можливість припинити життя людини, що страждає нестерпним болем чи тяжкою хворобою. Дилема реалізації або повного заперечення визнання права на евтаназію полягає в тому, що, з одного боку, бездумна легалізація евтаназії може використовуватися як прикриття для вбивства чи корисливих цілей, з іншого – якщо існування людини перетворилося на суцільний біль,

ніхто не може змусити її жити, людина – господар свого життя. На практиці це означає, що чиесь життя закінчується за співчуттям шляхом активних (наприклад, введення спеціальних засобів, що призводять до смерті) чи пасивних (відміна лікування – підтримки життєдіяльності) дій іншої людини.

Ідея евтаназії не нова, адже Аристотель, Сократ і Платон ще в давні часи висловлювалися «за» легку смерть. Релігія, що вважає життя людини даром Божим, завжди її осуджувала. А ось законодавство країн світу уже пішло шляхом дозволу евтаназії. Отже, можна ствердно сказати, що вона, попри свою дискусійну природу, не юридичний фантом, а утверджена частина прав людини. Так, у квітні 2002 року Нідерланди стали першою країною, яка легалізувала евтаназію. Передбачається суворий набір критеріїв: пацієнт має страждати від нестерпного болу, хвороба має бути невиліковною, вимога евтаназії має бути поставлена свідомо пацієнтом. Евтаназія також дозволена в Канаді, Бельгії, Люксембурзі. В Україні відповідно до ч. 4 ст. 281 Цивільного Кодексу забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [18].

Зміна статі – це природний процес, при якому людина змінює свою стать, тобто жіночі статеві ознаки замінюються чоловічими або навпаки.

Так, у 1989 році Резолюцію про дискримінацію щодо транссексуалів прийняв Європейський парламент. Резолюція закликає держав-членів вжити заходів щодо захисту трансгендерів і прийняти відповідне законодавство.

Першою країною в ЄС, яка дозволила трансгендерам змінювати в офіційних документах стать без проведення операції, десять років тому стала Німеччина. Поряд із цим із 1 листопада 2013 року в цій країні набули чинності зміни до сімейного законодавства, згідно яких за рішенням батьків у свідомстві про народження дитини може не вказуватись її стать.

В Україні питання зміни статі та отримання медичного свідомства регулюються наказом МОЗ № 60, прийнятим у 2011 році. У цьому документі встановлено медико-біологічні і соціально-психологічні показання для корекції статевої належності, які застосовуються за наявності низки умов та протипоказань [12].

Також запропоновано проект «Про встановлення медико-біологічних і соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статевої належності і форми первинної облікової документації». У цьому проекті фактично скасовуються проходження обов'язкової стерилізації, проходження спостереження у психіатричній клініці, а також надається змога отримати дозвіл на зміну статі від уповноваженої на це комісії. Рада Європи в тематичній доповіді «Права людини та гендерна ідентичність» закликає викоринити стерилізацію та інші форми обов'язкового медичного лікування як необхідну вимогу для юридичного визнання гендерної ідентичності особи в законах, що регулюють процес зміни імені та статі.

З появою новітніх інформаційних технологій відбулися радикальні зміни, зміст яких полягає в тому, що дедалі вагомніше значення мають процеси інновації. Вони не лише характеризують технічну сферу, але й пов'язуються зі всіма сферами життєдіяльності людини. Виникає новий самостійний вид громадського ресурсу – інформаційно-інноваційний ресурс, що дає змогу економити більшість інших ресурсів. До того ж, життєздатність і прогрес суспільства значною мірою залежать від розвитку й удосконалення інформаційної та інноваційної інфраструктур, формування, розміщення та використання інформаційних ресурсів. Нині можна вказувати на розвиток нового суспільного порядку – віртуально реального інформаційно-інноваційного суспільства [15, с. 60].

Зауважимо, що Інтернет зокрема та інформаційно-телекомунікаційні технології загалом сприяють дедалі стрімкішій віртуалізації сучасного світу, що передбачає

відчуження окремого індивіда від традиційних інститутів і переміщення його інтересів у сферу віртуального, де зростає значення має спілкування людини з образами, знаками, стереотипами. Найважливішими якісними ознаками нової віртуальної реальності є її глобальність та інтерактивність [15, с. 62]. Серед характерних ознак віртуальної реальності варто назвати моделювання в реальному масштабі часу, імітацію оточення з високим ступенем реалізму, змогу впливати на оточення і мати при цьому зворотний зв'язок; вона продукується активністю будь-якої іншої реальності, зовнішньої щодо неї; ця реальність існує актуально лише «тут і тепер», лише поки активна породжена реальність; у віртуальній реальності свої час, простір й закони існування (у кожній віртуальній реальності «своя природа»); віртуальна реальність сфери інновацій може взаємодіяти з усіма іншими реальностями [1, с. 37, 38].

Висновки. Вважаємо, що в умовах глобалізаційних змін держава має дотримуватись таких принципів у регулюванні прав нового покоління: 1) забезпечення вільного доступу до мережі Інтернет та віртуальної реальності;

2) невтручання в релігійні та моральні погляди особи, доки вони перебувають у межах закону і не загрожують державній безпеці; 3) дотримання балансу між повагою до прав меншин та піклуванням про збереження сприятливої демографічної ситуації в країні; 4) повага до права особи розпоряджатися власним життям та тілом, зокрема права на гідну смерть; 5) непорушність права особи, в тому числі ще ненародженої, на власну унікальність та ідентичність; 6) стимулювання наукового прогресу до гуманізації досліджень та їхньої відповідності правилам біоетики.

Отже, моральні та правові норми, що регулюють четверте покоління прав людини, мають різний ступінь узгодженості. Держава має докласти зусиль до розвитку правового регулювання відповідних прав, оскільки науково-технічний прогрес та моральну трансформацію глобалізованого суспільства неможливо ігнорувати через появу нових видів суспільних стосунків, що потребують нормативної регламентації на рівні законів та Конституції. У разі впровадження такої регламентації держава має дотримуватись певних принципів, що дадуть змогу врахувати інтереси як індивідів, так і країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волинець В.О. Віртуальна реальність : поняття та сутність. *Питання культурології*. 2014. Вип. 30. С. 35–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PkI_2014_30_6.
2. Декларация относительно трансплантации человеческих органов: принята 39-й Всемирной медицинской ассамблеей, Мадрид, Испания, от 30 октября 1987 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_330 (дата звернення: 13.05.2020).
3. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування досягнень біології та медицини стосовно заборони клонування людських істот : протокол Ради Європи від 12.01.1998 р. № 168. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_526.
4. Дутко А.О., Заболотна М.Р. Репродуктивні права фізичної особи: сутність, поняття та класифікація. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 82–90.
5. Каньдя О.А. Четверте покоління прав людини: нагальна потреба чи свідчення втрати моральності. URL: <http://cki.org.ua/wpcontent/uploads/2014/05>.
6. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Конохов Б.В. Етична сторона клонування. *Наука і життя*. 2006. № 5. С. 87–96.
8. Мушак Н.Б. Концептуальні підходи до класифікації прав людини в умовах глобалізаційних процесів. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 298–301.
9. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 20.
10. Подорожна Т.С., Євхутин І.М. Юридичні аспекти трансплантації органів і тканин людського організму: окремі аспекти кримінальної відповідальності. *Забезпечення прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 12 квітня 2019 р., м. Ужгород. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. С. 100–105.
11. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : монографія / за ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. Київ, 2007. 424 с.
12. Про встановлення медико-біологічних та соціально-психологічних показань для зміни (корекції) статеві належності та затвердження форми первинної облікової документації й інструкції щодо її заповнення : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 05 жовтня 2016 р. № 1041 / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-16#Text>
13. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини : Закон України від 16 липня 1999 р. № 1007-XIV / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 41. Ст. 377.
14. Радзівська В. Права людини нового покоління та їх міжнародно-правове регулювання. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknuvs/20105/radzivsa.html.
15. Сірант М.М. Теоретико-правовий аналіз інноваційних проявів феноменів держави і права в умовах інформаційного суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 807. С. 59–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_807_12.
16. Тиріна М. Покоління прав людини: проблеми сучасної класифікації. *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 728–732.
17. Триньова Я. Клоування людини – одна із сучасних кримінально-правових проблем. *Юридична Україна*. 2014. № 1. С. 72–79.
18. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради*. 2003. № 40. Ст. 356.
19. Бунчук О. Новітні людські права: прийняти не можна заборонити. URL: <https://law.chnu.edu.ua/novitni-liudski-prava-priyniaty-ne-mozhna-zaboronuty/>